

wet- en regelgeving

Burgerschap op de Basisschool

Huidige wettelijke opdracht

De huidige wettelijke burgerschapsopdracht schrijft basisscholen voor om bij te dragen aan 'actief burgerschap en sociale integratie'. In artikel 8, derde lid, van de Wet op het primair onderwijs is sinds 2006 voorgeschreven:

Het onderwijs

- a)** gaat er mede van uit dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving,
- b)** is mede gericht op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie, en
- c)** is er mede op gericht dat leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.

Huidige kerndoelen

Kerndoelen die direct of indirect over burgerschap gaan, zijn in het basisonderwijs ondergebracht bij het leergebied 'Oriëntatie op jezelf en de wereld'. In dit leergebied oriënteren leerlingen zich op zichzelf, op hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze problemen oplossen en hoe ze zin en betekenis geven aan hun bestaan.

De huidige kerndoelen voor burgerschap zijn:

- **Kerndoel 36:** de leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.
- **Kerndoel 37:** De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
- **Kerndoel 38:** De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.
- Andere kerndoelen die gerelateerd worden met burgerschap zijn **kerndoel 34, 35, 39**. Ook **47** en **53** kunnen in verband worden gebracht.
- Buiten het leergebied OJW zijn er ook kerndoelen Nederlandse Taal die relevant zijn, waar aandacht is voor discussie, informeren en mediawijsheid. Met name **kerndoel 3** en **6**.

Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) maakte voor burgerschap (*Oriëntatie op jezelf en de wereld*) inhoud- en aanbodsdoelen. Dit kader kan door schoolteams gebruikt worden bij de ontwikkeling van de eigen leerlijn. Zie website: tule.slo.nl/inhoudslijnen/index.htm.

Wetsvoorstel

Verduidelijking burgerschap in het funderend onderwijs

Met het wetsvoorstel '*Verduidelijking burgerschap in het funderend onderwijs*' wordt de wettelijke burgerschapsopdracht voor scholen minder vrijblijvend en wordt verduidelijkt wat precies wordt verwacht van scholen op dit vlak.

Wat is de letterlijke voorgestelde wetstekst?

Het wetsvoorstel stelt voor om artikel 8, derde lid, van de Wet op het primair onderwijs te vervangen door:

- 3.** Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
 - a)** Het bijbrengen van respect voor en kennis van basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens; en
 - b)** het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de Nederlandse democratische samenleving.
- 3a.** Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, en creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met deze waarden.

Nader uitgelegd

In de Memorie van Toelichting en de nota naar aanleiding van het verslag wordt uitleg gegeven. Het geeft antwoord op een aantal vragen.¹

Waarom is burgerschap een opdracht aan scholen?

Om op een constructieve en vreedzame manier samen te kunnen leven, is het nodig dat we de spelregels van de samenleving kennen en delen. Kinderen worden niet geboren met een “democratisch gen” en krijgen niet altijd vanzelfsprekend vanuit huis kennis en respect mee voor de basiswaarden van onze samenleving. Dit vraagt van scholen hen kennis en respect voor de basiswaarden bij te brengen en leerlingen uit te dagen dagelijks met de essentie van die basiswaarden te oefenen. Scholen zijn belangrijke ontmoetingsplaatsen. Juist de omgang met medeleerlingen die anders zijn of andere denkbeelden op na houden, stelt leerlingen in staat een onderlinge verdraagzame houding te ontwikkelen.

Wat wordt bedoeld met ‘actief burgerschap’ en ‘sociale cohesie’?

Actief burgerschap is de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de Nederlandse samenleving en daaraan een actieve bijdrage te leveren.

¹ Onderstaande zinnen zijn ontleend uit de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel *Verduidelijking Burgerschap voor het funderend onderwijs*.

Sociale cohesie legt de nadruk op gelijkwaardigheid en gedeelde waarden ongeacht ieders achtergrond. Het gaat om het leren samenleven met elkaar. Dat alle burgers deelnemen aan de maatschappij en bekend zijn met en betrokken bij uitingen van de Nederlandse cultuur in haar verscheidenheid.

Wat wordt nu precies verplicht in het wetsvoorstel?

Scholen houden ruimte om zelf inhoud en vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. Dit is in lijn met de vrijheid van onderwijs. Met het wetsvoorstel wordt er wel een gemeenschappelijke verbindende kern verplicht gesteld voor alle scholen waarop het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar dient te richten.

→ Kennis van de democratie en rechtstaat zelf, alsmede de grondrechten.

Het gaat voor het primair onderwijs over kerndoel 36, 37, 38 en 39. Zie ook domeinbeschrijving op www.slo.nl/publish/pages/3216/burgerschap-in-het-basisonderwijs.pdf, (de pdf wordt direct gedownload).

→ Kennis van, inzicht in de werking van en respect voor de achterliggende abstracte basiswaarden, ook in hun onderling verband.

Deze waarden vormen de basis van en de verbindende factor binnen onze diverse samenleving en zorgen ervoor dat mensen met uiteenlopende waarden en normen vreedzaam met elkaar samen kunnen leven. Uit het overkoepelend uitgangspunt van menselijke waardigheid volgen drie algemeen aanvaarde en twee onlosmakelijk verbonden waarden:

- ☑ **Vrijheid:** alle mensen in Nederland zijn vrij om te denken en te doen wat ze willen, zolang ze daarbij de vrijheid en gelijkwaardigheid van anderen respecteren.
- ☑ **Gelijkwaardigheid:** iedereen in Nederland is gelijkwaardig aan elkaar en is gelijk voor de wet.
- ☑ **Solidariteit:** gemeenschappelijke waarden die betrekking hebben op de omgang tussen mensen, zoals respect, verdraagzaamheid, integriteit en verantwoordelijkheidszin.

➔ **Het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties.**

Leren functioneren vereist niet alleen theoretische kennis, maar ook competenties. Democratie gaat ook om sociale omgang tussen mensen. Leerlingen leren op school samen te werken en te leven, om te gaan met maatschappelijke spelregels, hun eigen identiteit te

ontwikkelen, hun mening te vormen en die van anderen te respecteren. Op jonge leeftijd spitst de ontwikkeling van competenties zich toe op de begeleiding bij de sociale en emotionele ontwikkeling, en naarmate leerlingen ouder worden komen daar complexere maatschappelijke vraagstukken bij.

➔ **Een respectvolle oefenplaats bieden waarin actief geoefend kan worden met de basiswaarden en burgerschapsvaardigheden geïnternaliseerd worden.**

Immers, je geeft burgerschap niet alleen vorm in het formele curriculum, maar je brengt het ook in de praktijk. De school heeft grote vrijheid hier zelf kleur aan te geven vanuit de eigen identiteit. Er zijn enkele centrale spelregels die gehanteerd en voorgeleefd dienen te worden: actieve bevordering van autonomie, vrijheid van meningsuiting, het gelijkheidsbeginsel, verdraagzaamheid, begrip en verantwoordelijkheidsbesef, en het afwijzen van onverdraagzaamheid en discriminatie. Deze elementen vormen in de onderwijspraktijk de minimale kern waaraan een school moet voldoen bij de bevordering van het respect voor en de kennis van de basiswaarden vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Verder staat het scholen vrij om bovenop deze basiswaarden, andere waarden uit te dragen.

Wat wordt bedoeld met 'Burgerschap in de cultuur van de school'?

Burgerschap geef je niet alleen vorm in het onderwijsprogramma, maar breng je ook in de praktijk. Het maakt structureel onderdeel uit van de cultuur van de school. Alleen wanneer actief wordt geoefend en voorbeeldgedrag zichtbaar is, worden burgerschapsvaardigheden geïnternaliseerd en neemt het leereffect toe. Bestuurders, leraren, ondersteunend personeel en vrijwilligers binnen de school vervullen een voorbeeldrol en functioneren als rolmodel. Door de democratische spelregels voor te leven, ontstaat een schoolcultuur die in overeenstemming is met de basiswaarden en wordt een respectvolle, veilige oefenplaats geboden waarin geoefend kan worden.

De school heeft grote vrijheid hier zelf kleur aan te geven vanuit de eigen identiteit. Er zijn enkele centrale spelregels die gehanteerd en voorgeleefd dienen te worden:

- ☑ actieve bevordering van autonomie;
- ☑ vrijheid van meningsuiting;
- ☑ het gelijkheidsbeginsel;
- ☑ verdraagzaamheid;
- ☑ begrip en verantwoordelijkheidsbesef;
- ☑ het afwijzen van onverdraagzaamheid en discriminatie.

Leraren leren leerlingen dat er ook grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting of vrijheid van godsdienst. Juist wanneer opvattingen wringen, biedt de school een belangrijke oefenplaats. In een vitale democratische rechtstaat is er altijd ruimte voor verschillen van opvatting. Belangrijk is dat alle discussies kunnen worden gevoerd, maar wel op respectvolle wijze en met kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Binnen de school moeten deze gesprekken worden gefaciliteerd, zodat leerlingen de bagage wordt geboden om als volwaardig burgers aan de samenleving deel te nemen. Scholen kunnen daartoe ook bijzondere momenten en herkenningspunten aangrijpen om met elkaar in gesprek te gaan.

Hoe verhoudt het wetsvoorstel zich met de vrijheid van onderwijs?

Burgerschap is een ingewikkeld begrip. Welke invulling eraan wordt gegeven en welke aspecten benadrukt worden, kan ook verbonden zijn met specifieke waarden en normen die voortkomen uit godsdienstige, levensbeschouwelijke of pedagogische grondslag. Bovendien kunnen scholen en hun omgeving sterk verschillen. Scholen houden in de lijn met de vrijheid van onderwijs daarom veel ruimte om zelf inhoud en vorm te geven aan burgerschapsonderwijs.

Er zijn hierin grenzen. Scholen moeten hun onderwijs binnen de grenzen van democratische rechtstaat vormgeven. De basiswaarden van de democratische rechtstaat, en de daarbij passende competenties zijn belangrijke gedeelde uitgangspunten en vormen de kern op iedere school. Onderwijs dat de basiswaarden ondermijnt, of leerlingen oproept zich daartegen af te zetten, is strijdig met de wet. Scholen kunnen in het onderwijs eigen opvattingen hebben, maar de burgerschapsopdracht brengt met zich mee dat daarover dialoog plaats vindt binnen de school. Hierbij zijn tolerantie, positieve verdraagzaamheid en kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische en pluriforme samenleving cruciaal.

Waar zal het toezicht vanuit de Inspectie zich op focussen?

Bij de invulling van burgerschapsvorming ligt het eigenaarschap bij de scholen. Dat geeft de ruimte voor de eigen identiteit van de school. De Inspectie zal terughoudend toetsen. Wel geldt de gemeenschappelijk kern als verplicht uitgangspunt voor alle scholen.

Die kern omvat de principes en uitgangspunten van de democratische rechtstaat. Om deze kern goed over te dragen is een doelgericht en samenhangend onderwijsprogramma vereist. Het onderwijsprogramma

moet ten minste bestaan uit een kennis- en respect-component, bijbehorende competenties en een schoolcultuur waarin deze democratische spelregels worden voorgeleefd en waarmee wordt geoefend.

De Inspectie zal daarnaast toezien op naleving van het volgende:

- ➔ Draagt het bevoegd gezag zorg voor een schoolcultuur waarin alle bij het aanbieden van onderwijs betrokken personen, vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid en het afwijzen van discriminatie, verdraagzaamheid en het afwijzen van onverdraagzaamheid, onderling begrip en autonomie van leerlingen als centrale spelregels hanteren en voorleven.
- ➔ En creëert het daarmee een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

Wat betekent doelgericht en samenhangend werken voor mijn school?

De wet introduceert de begrippen 'doelgericht', 'samenhangend' en 'herkenbaar'. Dit doet een direct beroep op de kwaliteitszorg van scholen.

Scholen moeten:

- een heldere **visie** op burgerschap **ontwikkelen** en inzichtelijk maken hoe deze samenhangt met het schoolbeleid;
- heldere **burgerschapsdoelen formuleren**;
- een **leerplan opstellen** met concreet uitgewerkte leerdoelen waarin kennis, houding en vaardigheden worden uitgedrukt. Hierin wordt duidelijk wanneer ze de leerling op welke momenten in hun schoolperiode deze competenties willen bijbrengen. Op basis hiervan wordt het onderwijsaanbod vormgegeven;
- **opbrengsten** van burgerschapsonderwijs **volgen** en leerresultaten **in kaart brengen** en waar nodig de aanpak aanpassen.
- Hierover **verantwoording** afleggen in het **schoolplan** en in de **schoolgids**.

Wat moet er in het schoolplan en in de schoolgids?

In het schoolplan zijn de volgende zaken opgenomen;

- ☑ Een uitwerking van de burgerschapsopdracht in de beschrijving van het onderwijskundig beleid. Met daarin ook hoe de school zorgdraagt voor een cultuur en oefenplaats waarin de basiswaarden centraal staan. Dit beleid is doelgericht en samenhangend zijn.
- ☑ Het is duidelijk hoe dit gemonitord wordt.
- ☑ Er is vastgelegd hoe leraren ondersteund en gefaciliteerd worden.

In schoolgids worden bij de doelen van het onderwijs de doelen op het terrein van burgerschapsvorming meegenomen en de resultaten die worden nagestreefd. Ook hier worden uitkomsten uit de monitoring, en de genomen maatregelen daarop, vermeld.

Hoe verhoudt de wettelijke opdracht zich tot de curriculumherziening?

De verduidelijking van de wettelijke burgerschapsopdracht dient om de algemene opdracht aan scholen te verduidelijken. De uitwerking in kerndoelen en eindtermen gebeurt via de curriculumherziening. Burgerschap is één van de negen leergebieden die een plaats krijgen in het kerncurriculum voor alle leerlingen.

Ontwikkeling Curriculum.nu: leergebied burgerschap

Momenteel loopt er een traject om het gehele curriculum in het funderend onderwijs te herzien. Op het gebied van burgerschap ontwikkelt een apart ontwikkelteam bouwstenen die de specifieke kennis en vaardigheden van leerlingen beschrijven op het terrein van burgerschap. Deze opbrengsten vormen de basis voor de herziening van de huidige kerndoelen. Het voorstel van het domein burgerschap is in zijn geheel te vinden en te lezen op www.curriculum.nu/voorstellen/burgerschap. Je treft op de volgende pagina een samenvatting².

² De samenvatting en de gebruikte zinnen bij de verdere toelichting zijn rechtstreeks overgenomen uit het voorstel *Leergebied Burgerschap*.

HET VOORSTEL VOOR HET PRIMAIR ONDERWIJS

Vrijheid en gelijkheid	Leerlingen leren van, door en over de waarden van de democratische rechtsstaat. Dit begint met regels/afspraken in de eigen leefomgeving en breidt uit naar de publieke ruimte en samenleving.
Macht en inspraak	Leerlingen leren manieren waarop ze besluitvormingsprocessen op vreedzame wijze kunnen beïnvloeden. Ze maken kennis met macht en gezag en de wijze waarop dit georganiseerd is op verschillende niveaus.
Democratische cultuur	Leerlingen leren dat hun stem gehoord wordt en dat hun inbreng ertoe doet bij besluitvormingsprocessen in de klas. Zij ervaren dat de ander ook een stem heeft en ontdekken daarbij overeenkomsten en verschillen tussen mensen.
Identiteit	Leerlingen ontdekken hun primaire en secundaire emoties, ambities, talenten en ontwikkelpunten. Ze raken bewust van identiteitsvorming aspecten en reflecteren op tradities, vieringen en rituelen.
Diversiteit	Leerlingen leren woorden te geven aan wat de ander doet en wil en ontdekken daarin overeenkomsten en verschillen. Ze leren onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen. Ze maken kennis met levensbeschouwelijke stromingen.

Solidariteit	Leerlingen ontwikkelen manieren om de eigen en de belangen van anderen te behartigen; alsmede uitsluiting, onrechtvaardigheid, discriminatie en ongelijke behandeling te herkennen en benoemen.
Digitaal samenleven	Leerlingen leren over de effecten van de onlinewereld op hun identiteit, persoonlijke (online) leven en op de publieke sfeer. Ze leren kritisch en creatief denken over media-inhouden en -processen en daar ook naar handelen.
Duurzaamheid	Leerlingen leren in duurzaamheidskwesties over verschillende waarden en belangen en de gevolgen daarvan voor de leefomgeving, nu en later. Ze leren duurzame keuzes te herkennen en te reflecteren op hun eigen gedrag.
Globalisering	Leerlingen verkennen hoe zichzelf, klasgenoten en andere mensen in Nederland verbonden zijn met andere delen van wereld en leren over internationale samenwerking.
Technologisch burgerschap	Leerlingen leren over de invloed van technologische ontwikkelingen op henzelf en hun leefomgeving. Ze leren ethische kwesties te herkennen en gaan in gesprek over verschillende perspectieven, die ze zelf kunnen innemen.
Denk- en handelwijzen	Leerlingen leren kritisch denken en handelen, empathische vermogens, ethisch redeneren en communiceren. Deze denk- en handelwijzen worden toegepast in samenhang met de inhouden van de overige bouwstenen.

Nader uitgelegd

Vanuit de visie en het uitgebreide voorstel komt meer informatie en achtergrond.

Wat wordt bedoeld met burgerschap(sonderwijs)?

Burgerschapsonderwijs gaat over de ontwikkeling van leerlingen tot democratische burgers. Zij krijgen daarvoor kennis en vaardigheden aangeboden, ze worden gestimuleerd eigen opvattingen te ontwikkelen en een democratische houding te vormen. De kern wordt gevormd door democratie en diversiteit, afgeleid van de wettelijke opdracht.

Burgerschapsonderwijs rust leerlingen toe om op basis van eigen idealen, waarden en normen te functioneren in een democratische en diverse samenleving. Burgerschapsonderwijs draagt bij aan het ontwikkelen van het vermogen en de bereidheid om binnen de kaders van de democratische rechtsstaat een bijdrage te leveren aan de instandhouding of verdere ontwikkeling van een democratische cultuur.

Burgerschap is wat leerlingen moeten kennen en kunnen om te leren functioneren in een democratische en diverse samenleving. Het gaat bij burgerschapsvorming om (de ontwikkeling van) de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de Nederlandse democratische samenleving.

Burgerschap gerelateerd aan de hoofddoelen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming

Burgerschap en kwalificatie

Kennis hebben van en inzicht krijgen in onze diverse samenleving, de werking van onze democratische rechtstaat en een eigen rol daarin. Ook het aansluiten op verschillende vormen van vervolgonderwijs is bij burgerschap een belangrijk aandachtspunt.

Burgerschap en socialisatie

Het inwijden van leerlingen in een democratische cultuur en het stimuleren van een humane en vreedzame houding ten opzichte van anderen en de wereld om hen heen. Daar hoort individuele vrijheid bij, begrensd door de vrijheid van de ander en door de mogelijkheden van de leerling. De spanning die zich hier aandient tussen individuele vrijheid en sociale normen is niet op te heffen: zowel autonomie als het vormgeven aan inclusie en sociale cohesie vanuit gedeelde waarden zijn tegelijkertijd doelen van het (burgerschaps)onderwijs.

Burgerschap en persoonsvorming

Een reflectie op de eigen identiteit is essentieel voor burgerschap: om betekenis te geven aan de wereld om hen heen en aan hun eigen rol daarin en hoe ze zich tot een ander en het andere willen verhouden.

De drie basiswaarden en de ruimte voor eigen invulling

Bij burgerschapsonderwijs staan drie basiswaarden centraal, die van belang zijn in de democratische pluriforme samenleving.

- ☑ Vrijheid
- ☑ Gelijkheid
- ☑ Solidariteit

Burgerschap is een formele taak van het onderwijs waarbij leerlingen leren na te denken over de betekenis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en jezelf daartoe leren te verhouden. Wat deze waarden precies betekenen en hoe zij zich tot elkaar verhouden is voor meerdere uitleg vatbaar en onderwerp van discussie. Dat biedt scholen de mogelijkheid om eigen accenten te leggen. Hieruit ontstaat ruimte om invulling te geven aan de eigen identiteit en onderwijsvisie.

Democratie, diversiteit en maatschappelijke vraagstukken

Democratie veronderstelt en biedt ruimte aan een diversiteit van opvattingen en levensstijlen. Sociale cohesie blijft daarbij van belang en vraagt om een inspanning om gedeelde waarden te vieren en verder te ontwikkelen. Voor leerlingen is de school een oefenplaats voor democratie en het omgaan met diversiteit. Leerlingen leren hoe ze

actief kunnen meedoen in een democratische cultuur. Ze leren over besluitvormingsprocessen en de invloed die zij hierop kunnen uitoefenen – passend bij hun situatie en mogelijkheden.

Leerlingen ontwikkelen burgerschapsvaardigheden rond de inhoudelijke kernen democratie en diversiteit. Dit oefenen zij daarnaast in het omgaan met maatschappelijke vraagstukken waarin waarden en belangen nadrukkelijk een rol spelen, zoals globalisering, duurzaamheid en technologie. Leerlingen leren kritisch na te denken en te reflecteren op complexe, vaak ethisch geladen vraagstukken. Door het ontdekken van mogelijkheden om zelf iets te doen aan deze vraagstukken, ontwikkelen leerlingen een actieve houding. Zij leren in gesprek te gaan met anderen en elkaars standpunten te bevragen. Zo ontwikkelen zij hun eigen opvattingen.

Burgerschapskennis en -vaardigheden doen leerlingen op in vak- en leergebieden, vakoverstijgende projecten en -activiteiten, door het klas- en schoolklimaat en tijdens buitenschoolse activiteiten. In de school oefenen ze denken en handelwijzen die voorwaardelijk zijn voor democratische participatie en die bijdragen aan hun oordeelsvorming. Een veilig schoolklimaat draagt aan dit alles onmiskenbaar bij.

aantekeningen

Dit boekje wordt je aangeboden door het project
'Burgerschap op de Basisschool', een samenwerking
tussen de PO-Raad en Stichting School & Veiligheid.

Kijk voor meer informatie op:

www.poraad.nl/burgerschap

 Burgerschap op de Basisschool

 Burgerschap op de Basisschool

